

ESZMETÖREDÉKEK

TIZ ÉV

Tíz esztendeje, hogy Magyarország nagy halottját temette a Nemzeti Múzeum ódon csarnokából, ahol valósággal megrohanta és szinte fölborította a szilaj gyász mohósága a ravatalt, amelyen az elmúlás néma föntségében trónolt a Mámor-fejedelem, a vér és arany magyar vatesz, az utolsó költő, aki úrnak, magyarnak született, önmagát és önfaját ostorozva élt és úgy halt meg, mint az ázsiai pogány pusztákról napnyugatra barangolt hódító szittyá vitézek.

Tíz esztendeje, hogy eltemette a költőt Magyarország, amely temetni és gyászolni tud, mint senki más. Tíz esztendeje földelték el a föld legnagyobb siratóját, a magyar ugar, a magyar temető prófétái és apostoli énekesét, a hivatalosak és választottak, az ifjúság és munkásság beláthatatlan serege kíserte utolsó útjára és az elismerés koszorúját az egész nemzet nevében helyezték sírjára az Illés szekerén a dicsőség egébe ragadott szellem földi porhüvelyének.

Tíz év után inkább, mint valaha, vigaszul és bátorításul (mint ahogy a fáradt és csalódott Kepler-Adám bort kér famulusától), elő kell vennünk a költő verseinek végtelenül gazdag és örökkön új termését, az *Új Versek* fiatal és szikrázó lángborától *A halottak élén* békéltető mennyei nedűjéig és inni ebből a fölséges italból, amelyhez fogható Petőfi óta nem akadt a magyar költészet parnasszusi hegyén.

És emlékezni kell és nem szabad feledni, hogy A d y volt az első, aki a régi magyar világ nyomorúságán és szomorúságán széttekintve tudatára ébredt elmaradottságunknak, kulturátlanságunknak és az ótestamentomi jósok lelkével és hangján fülébe dörögte hétszilvafás nemzetének a nagy ébresztőt és a hallgatás némaságával mondott vétőt az öngyilkos örületnek, amely egy megpróbált fajta maradvány fiai dobta oda a lövészárkok poklába idegen urak hódító szándékáért.

A d y Endre azt hozta kora magyar költészetének, ami legjobban hiányzott belőle: egy vehemensen nagy egyéniség viharos ujságát és egy abszolút költő lelkének döbbenetes mélységeit. Az ujság mondanivalójában és formájában egyszerre, hogy úgy mondjuk organikus egységben jelentkezett. Másképpen látta a magyar életet, mint akár P e t ő f i és ezt az új látást olyan erővel és bátorsággal sugallotta, hogy az olvasók önkénytelenül vagy elfordultak e szokatlan fénytől, vagy pedig akaratlanul és elbűvölten – meghódultak előtte. P e t ő f i málázó alföldje csupa idil, csupa szelíd és kellemes szépség, A d y é halott ugar, a lelkek temetője. P e t ő f i csupa fiatal és naiv optimizmus, egy nép gyermekkorának gyermeteg rajongója, A d y a század nagy betegségének, a modern kételkedésnek és hitelenségének nagy betege, fáradt, de lázongó és töprengő dekadens, aki egy pusztuló világban, egy haldokló társadalomban és egy szegény és kis hazában a nyugati kultúrák ópiumától és saját nagyságának borától mámorosan énekel. A d y egy gyönyörűen haldokló hattyú.

A mélység előtt pedig, amely költészetében megnyílik, úgy kell állanunk, mint A r a n y n a k D a n t e vizei fölött. Soha költő e világon nem érezhette hatalmasabban azt, hogy az életünk halál, hogy a szerelem gyűlölet, hogy Isten és a démon bennünk él, soha költő nem fejezte ki egyénibb bűvölettel, hogy az É n egy világ és ha É n nem leszek, egy világ fog összedőlni.

Az, hogy új ritmust hozott a magyar nyelv zenéjébe, hogy új szavakat adott és ősi igéket újjá varázsolt, hogy a magyar nyelvnek V ö r ö s m a r t y és B a b i t s mellett legnagyobb sámánja volt, hogy új korszakot jelent, hogy világirodalmi értéket reprezentál, mindez hozzátartozik jelentőségéhez.

Tíz év után teljes történeti jelentőségében és egész emberi és költői nagyságában áll előttünk. Most indul új útjára, amely végtelen, hogy meghódítsa kis hazájának a nagy világot. Mert az ő titáni méretei túlnőttek Pusztaszeren, a Hortobágyon, Budapesten, a Lomnicon, ő a Mont Blanc és a Himaláják magasságaiban száguld Illés tüzes szekeren. Övé az örökkévalóság.

(Szeged)

Juhász Gyula

PINTÉR JENŐ

Pintér Jenő irodalomtörténeti munkásságával egyre szélesebb körök érdeklődését kívánja megnyerni.** Bár

* *A magyar irodalom története*. Képes kiadás. Bp. 1928. I-II., 4 589 + 330 l.

mi szakemberek szívesebben látnók, ha munkásságát az első négykötetes irodalomtörténete értelmében folytatná s reméljük is hogy egyszer még visszatér *ad pristinum amorem*, el kell ismernünk, hogy népszerűsítő törekvése is jogos. Főként az korunkban, mikor a történeti érdeklődés oly sok tekintetben meglazulni látszik s mikor mind újabb tömegeket kell megnyerni nemzetünk lelke számára, hogy multját megértve jövőendő ideálját is magáévá tegye. Midőn azonban népszerűségről beszélünk, nem vesszük ezt a szó triviális értelmében. Pintér előszavában joggal mondja, hogy: „Könyvem tudományos törekvésű mű s mind irodalomtörténeti részében, mind a mai irodalom ismertetésében önálló kutatások eredménye“. Ez meg is látszik a mű minden során. Inkább a tárgyalás módja népszerű s némely fejezetek, melyek nem esnek a tudomány fogalma alá. Pintér művében azonban a tudós is megtalálhatja a maga részét, mindenekelőtt a nagy gonddal szerkesztett irodalmi repertoriumokban, de maga a tárgyalás is, világiossága mellett, legtöbbször elmélyedésből eredt és ugyanarra vezet vissza.

Pintér műve két, terjedelmére nézve egyenlő főrészre oszlik; az első kötet a régi irodalmat tárgyalja 1900-ig, a másik csupán a XX. század irodalmát. Tartalmilag tehát egyenlőtlen, de célja világos: a nagyközöniséget a mai irodalom érdekli elsősorban, azt akarja megismerni, abban kíván eligazodni. S ha ebben lekötöttük érdeklődését, inkább remélhetjük, hogy kedve támad az irodalom régebbi jelenségeit is tanulmányozni, visszamenni forrásaihoz, egyszóval történeti felfogásra nevelni magát. Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy olvasóközöniségének javarésze előbb a második kötet után fog kapni s csak később tér rá az elsőre.

A jelen irodalmi életét megrajzolni mindenkor nehéz feladat. Magát az anyagot is elsősorban összegyűjteni egy-egy korra vonatkozólag, nagy körültekintést, nagy szorgalmat kíván. Még nehezebb rendet vinni a mindenfelől tornyosodó könyvrengetegbe. Hát még az egyes írók és művek méltatása, helyes világításba-helyezése, értékének igazságos meghatározása! Mily nehéz mindez kortársainkkal szemben, kikhez ezer kötelék fűz s kik részint nagyon közel, részint nagyon is távol állanak tőlünk. Az írókat nem segítik megállapodott ítéletek, jeles kritikák: az „idő malma“, amely csak az értékeset ereszti át rostáján s megőrli a többit. Amit talál is, ugyanoly veszélyek közt készült, mint a saját műve; mások is ugyanúgy eltévelyedhettek a személyes vonzalmak és ellentétek, a pártok, felekezetek, klikkek útvesztőjében.

Jó lélekkel mondhatjuk, hogy Pintér sikeresen küzdött meg mind e nehézségekkel. Ami az elsőt illeti, az anyaggyűjtést, csak tisztelettel adózhatunk neki: ismert és csodált munkabírása ezúttal is elsőrangút produkált. Említésreméltó jelenség aligha maradt ki művéből, mely pedig nem szorítkozik csupán a szépirodalomra, hanem felöleli az irodalomtörténetírókat és kritikusokat, a történetírókat, egyházi és politikai szónokokat, publicistákat és emlékirókat, külön tárgyalja a megszállt területek irodalmát, kiterjed az ifjúsági irodalomra s felveszi még a műfordítást is.

Kemény feladat az előttünk mindig chaotikusan mutatkozó jelen rendszerbefoglalása is. S ha kifogásokat emelhetünk, azt leginkább ennél a résznél tehetjük. Pintér *idealisták és realisták, impresszionisták és szimbolisták*, végül *naturalisták* címen tárgyalja a XX. századnak először lírai, azután elbeszélő és drámai irodalmát. Már első pillanatra is lehetnek kifogásaink e kategóriák ellen. Az első – *idealisták és realisták* – felette tág fogalom s irodalmunk majd minden korára alkalmazható. Gondoljunk csak Bodnár Zsigmondra, ki e két kategóriát végigvezette az egész magyar irodalomtörténeten! Ide sorozta a szerző az Arany János iskolájából kiinduló Vargha–Kozma–Szabolcska-féle költői irányt. Legtalálhatóbb a második cím: *impresszionisták és szimbolisták*, Ady és Babits s szellemi rokonaik. Itt van, helyesen, Reményik, Áprily, Mécs László is. A harmadik osztályba naturalisták címén a szociálista költészet s a futurizmus került: Csizmadia Sándor, Peterdi Andor, Várnai Zseni egyrészt, Kassák Lajos másrészt. E beosztás nemcsak azért helytelen, mert egy társadalmi s egy esztétikai kategória jut együvé, hanem mert a naturalizmus a szimbolizmus után kerül, holott mindenütt, nálunk is megelőzte azt, másrészt pedig a futurizmust egyáltalán nem lehet naturalizmusnak nevezni; messze elrugaskodik az a valóságtól! Igaz ugyan, hogy világnézete közel áll a többnyire naturalista stílust követő szocialistákéhoz. E jelentős címek mellett vannak kevesetmondók is, mint *A millenium korának költői*: Reviczky, Kis József, Endrődi Sándor. Különösen semmitmondó a *Neves költők* kategória, mely az első kötetben is többször előfordul. Egyáltalán Pintér itt elhagyta régebbi irodalomtörténetének klasszicizmus-, romanticizmus-, realizmus-féle osztályozását, noha ezekhez szépen illett volna folytatólag a naturalizmus-szimbolizmus-futurizmus, s inkább a történelmi korszakokat írta címül, mint: a szabadságharc, a kiegyezés korának költői, vagy egyszerűen csak századok szerint osztályoz. Mind e kifogásunk azonban nem eshetik súlyosan latba, mert az irodalomtörténetek általában, így a nagy külföldi irodalomtörténeteket is, a legkülönbözőbb alapon osztályoznak s az egységes *fundamentum divisionis*-t nem ismerik. Mindez nemcsak a feladat nagy nehézségét bizonyítja, hanem azt is, hogy az irodalomtörténet, sajnos, mily kevésbé önálló tudomány ma még! A német irodalomtörténet ép most keresi a módját, hogy a stílusok alapján egységes felosztási bázisra tegyen szert, hogy exaktságban utolérje az e tekintetben már előtte haladó művészettörténetet.

*

Felette sikerülten oldja meg azonban a szerző harmadik feladatát: az egyes írók és művek méltatását. Első sorban: nem bírál, hanem ismertet. Ha az eddigi irodalomtörténetek ellen joggal hangzott a közönség panasza, hogy írókat a művek ismeretét már feltételezik s csak bírálják anélkül, hogy tartalmukat ismertetnék: e könyv ellen nem lehetne helyén eféle kifogás. Itt a művek, főként a lírai kötetek, elsősorban tartalmilag vannak ismertetve, mégpedig meleg beleérzéssel (az *Einführung*, az íróval való

közösségvállalás, a modern esztétika alapkövetelménye!) s csak aztán következik az értékelő, bíráló fejtegetés. E tekintetben talán több is helyén lett volna, de a szerzőnek a tárgyilagosság volt a célja elsősorban: igazságszolgáltatás az írónak, akár egyet ért vele, akár nem. Modern, ma élő írókról lévén szó, csak helyeselhetjük az eljárást. Pintér mestere a kevés szóval sokatmondásnak. Fejezetei általán nem hosszúak, még a nagy írókról sem; sokszor egy-egy írónak csak néhány sor jut. De szinte élvezettel olvassuk e néhány sorban is a legtalálhatóbb jellemzést, amit inkább csak bővebben kifejteni lehetne, de lényegest hozzátenni alig. Lehetne-e például Szabó Dezsőről sok szóval is ennél többet mondani: „Szabó Dezső forrongó lelkű, szertelen fantáziájú, agitátor-természetű regényíró. Népies és romantikus, stilizáló és szimbolikus, naturalista és futurista, művész és kontár egy személyben“ –? Vagy Makkai regényéről, az *Ördögsekér*-ről: „Igazi írói tehetségre valló regénye, az *Ördögsekér*, a dekadens lelkeség csüggesztő megnyilvánulása. Nem a Báthoryak korának képe ez a mű, hanem a neureszténiás modern fantáziájának érzeki játéka“. Szép Ernőről ezt olvassuk: „Világfájdalmas költő a megértés és megbocsátás lírikusa. Hangulatképei a világváros zajában magára hagyott érzékeny lélek fájalmát tükrözik. Sok gyöngédség mellett sok érzelgés van verseibem. Tudatosan naiv hanghordozása és csilingelő rímelve meglehetősen sajtáhangúvá teszik líráját. A nagy gyermek szerepét játssza: álmélikodik és sirdogál“. Szomory Dezsőt így jellemzi:

Fantáziájában romantikus, hangulataiban dekadens, témáinak merészségében és stílusának csináltságában a francia impresszionisták és naturalisták tanítványa. Olykor tagadhatatlanul megkapó páthoszu és nyelvbottlásaiban is merészen hangzatos stílusú, legtöbbször azonban kihívóan és kibírhatatlanul affektáló.

Mily találó Ady jellemzése is s mily egyszerűen fejt meg azt a különös jelenséget, hogy érte egyformán rajonghatnak idegenül és magyarul érző emberek, hogy a hazaáruló és a hazamentő címe egyforma joggal járhat ki számára:

Amint jellemében, úgy költészetében is hangulatainak, mámorának és baráti körének rabja volt. Kérkedett nemes származásával és úri fajtájával, de ugyanakkor becsmerőleg nyilatkozott a nemesekről és proletárnak vallotta magát: istentagadó racionalista volt és istenes bibliaforgató, individualista és szocialista, rettegő beteg és gyilkoskedvű forradalmár: keblére ölelte a nemzetiségeket, majd gúnyosan és féltékenyen támadta őket. Még tüntetően hangoztatott zsidórajongása sem zavartalan filoszemitizmus. Költészete annyira tele van ellenmondásokkal és zavaró jelenségekkel, hogy méltán ejtette zavarba és bősztítette egymás ellen olvasóit és magyarázóit.

Pintér irodalomtörténeti tárgyilagosságából kifolyólag nem foglal pártállást egyik írói iskola mellett sem. Mintegy az irodalom fölött áll s valóban csak ily magaslaton nyerhet tiszta áttekintést. De azért kiérzik a maga álláspontja, a maga meggyőződése, mondhatjuk *világnézete* is. Hiszen az írói egyéniség végeredményben mégis mindent a maga lelkeségén keresztül lát. Abból kevésbé, hogy mennyi helyet juttat egy-egy írónak, mert Ady Endre az, akit legbővebben tárgyal s Vargha Gyula épannyi lapot kap, mint Babits Mihály. De felfogásában ott van az a magyar józanság, mely nemzetünknek mindig oly értékes tulajdonsága volt, (s melytől az idegen lelkeség folyton le akarja téríteni) legyen akár politikáról, akár művészetről, akár erkölcsi kérdésekről szó. Ám nevezük ezt konzervatívizmusnak: egészséges lelkeség ez, mely megóv a veszedelmes túlzásoktól s Scylla és Charibdis közt bizton vezeti hajónkat. Pintért sem zavarja meg a piac lármája, vagy hallgatása: halad bátran a maga útján. Magért, megmagyaráz, méltat minden törekvést, de mégis becsesebb előtte az a munka, mely a magyarság értékeit tárja föl, mint az, amely hibáiban dűskál, vagy éppen gyaláztatával akar hatást elérni. Értékesebb az író, ha nemes erkölcsi alapon áll, mint ha a *l'art pour l'art* és a nietschei *Jenseits von Gut und Böse* nevében ledönti a társadalmi tisztesség korlátait s piszokban és érzékiségében vájkál. Lelkéhez közelebb van az a munka, amely tisztán, világosan, magyarul beszél, mint amely eredetiség örve alatt elcsavarja nyelvünk szellemét, vagy idegenségével meghamisítja. Keresi a magyar értékeket és örömmel mutat rájuk s elszomorítja, ha nem találja, vagy ép ha ellenségére bukkan. Ily vezetés mellett jóleső biztonságban érezzük magunkat s szívesen vállalunk szolidaritást a szerzővel: mindig a legnagyobb diadal, melyet valamely író arathat.

A tulajdonképeni magyar irodalomon kívül megtaláljuk Pintér könyvében szétdarabolt hazánk egész irodalmát. Külön fejezetek tárgyalják az *erdélyi*, a *felvidéki* és a *délvidéki* magyar irodalmat, egy fejezet pedig az *amerikai* magyar irodalommal foglalkozik. Meleg rokonérzettel vannak ezek is írva s megállapítják, hogy „az elszakított országrészekben évek során keresztül kialakul ugyan a helyi színezetű irodalom is, de azért a külön medrekbe szorított írói törekvések vizei mégis csak egyesülnek az egységes magyar irodalom medencéjében“. Az *ifjúsági írók* című fejezet Bezerédj Amália *Flóra könyvétől* (1836) máig felsorolja s többé-kevésbé méltatja e nembeli irodalmunkat. A *műfordítók* fejezet pedig Szenci Molnár Albert zsoldárfordításán kezdve (1607) napjainkig tárgyalja az idegen művek átültetésének fázisait. E részben némi hiányt tapasztalunk: Szenci Molnár után mindjárt Kazinczy Ferencre tér át: „A fejlődés második mozzanata Kazinczy Ferenc nevéhez fűződik“. Hát Faludi Ferenc enemű munkássága, különösen a *Téli éjszakák?* Mikes *Mulatságos napjai* s a testőr írók törekvései, pld. Bessenyei Sándor Milton-fordítása, vagy Báróczi *Kasszandrá*-ja? Voltaire *Henriade*-ja két fordításban is megjelent ekkor: Péczeli Józsefében és Szilágyi Sámuelében. Ezt a hiányt pótolandónak érezzük.

Ami nem fért az egyes fejezetekbe, azt számos nagy gondnal szerkesztett és többnyire tanulságos táblázatban adja a könyv. Ilyenek az *Időmutató*, *Helymutató*, *Szómutató*, *Névmutató*. Különösen tanulságos ezek

közt az *Időmutató*, mely négy rovatban szinchronisztikus módon adja egymás mellett az egyidejű magyar és külföldi irodalmi jelenségeket a megfelelő politikai és kulturális mozzanatokkal kapcsolatban. Érdekes nyomon kísérni, mint felelnek meg a magyar és külföldi jelenségek egymásnak, majd rokonságot, majd eltérést mutatva, aszerint, hogy hazánk együtt bírt-e haladni a külföldi műveltséggel, vagy kényszerült eltérni tőle. Sokszor ez az összevetés inkább kuriózumszerűen hat, pld., hogy 1598-ban Pázmány Péter megkezdi tanári működését a gráci egyetemen és Shakespeare megírja *Hamletet*, s hogy *Othello az Igazságra vezérlő Kalauz*-zal egy évben jelent meg (1613). De sokszor mélyebb értelmű is. Pld., hogy Mikes abban az évben kezdte meg *Törökországi leveleinek írását*, amelyben Retz bíboros emlékiratai megjelentek (1717). 1772-ben *Ágis trabédiájá*-nak megjelenési évében alakult meg a Göttinger-Hainbund, tehát Bessenyei akkor alapítja meg nálunk a klasszicizmust Voltaire nyomán, mikor Németországban a Sturm und Drang fiatal csapata már a romantikát indítja útjára. Persze az eltérés hovatovább kisebbedik s már nem lep meg, ha pld. Széchenyi *Hitele* (1830) Hugo *Hernani*-jának előadási évével esik egybe, vagy Szigligeti munkássága Sardou sikereivel.

*

Pintér kötetait számos igen sikerült illusztráció ékesíti: részint írói arcképek, részint egyes jelenetek az írók műveiből, amint azt nagy művészek megörökítették. Olykor azonban kissé sokaljuk is, mikor pld. Vargha Gyula házát és kertjét külön-külön kép mutatja be, vagy mikor a műfordítással kapcsolatban a külföldi klasszikusok arcképsorozatát is leközi.

Fejtegetéseinkből, azt hisszük, eléggé kitűnik, hogy Pintér könyve a tanulságoknak nemcsak gondolatébresztő térképe, hanem egyszersmind útmutató is az irodalomtörténet jövő feladatai számára.

Zlinszky Aladár

ÚJ OLASZ KÖNYVEK

Vagy húsz kötet könyv fekszik íróasztalomon. Valamennyi 1928-ban jelent meg.

*

Regény. Fehér fedőlapon feketés és piros nyomású címlap: az olasz regények jellegzetes köntöse. A cím nem sokat mond. Egy név: Cola. De alatta kisebb betűkkel ezt olvasom: *o ritratto dell' Italiano*. Felül pedig a legújabb olasz regényirodalom egyik legjobban hangzó neve áll: Mario Puccini. A regény tehát „az olasz ember arcképét” akarja megfesteni. A könyv a Duce-nek van ajánlva, akinek az első oldalon a szerző köszönetét fejezi ki, hogy az 1916–17-es évek fegyelmetlen és nem-bánom Cola-iból az anno V. sziklakemény, lelkes olaszát tudta kifraggni.

Cola földműves. Becsületes, ügyes, munkás. Horizontját anyagi érdekei határolják Valami magosabb, kollektív célt elképzelni sem tud. Egyáltalában nincs tudatában annak, hogy ő egy nemzetnek a tagja. Nem nevelték rá és soha senki sem tanította meg arra, hogy vakon egy eszme szolgálatának igájába hajtsa a fejét. A regény első lapján már bakaruhában találkozunk vele s ugyanígy hagyjuk el őt, miután 360 oldalnyi utat tettünk meg társaságában. Ezalatt a front mögött dolgozott különböző munkásosztagokban. A háború elhőmpölyög mellette, anélkül, hogy részt kérne magának szenvedéseiből. A tisztiszolgai rang a legmagasabb fokozat, melyet sikerült elérnie. Nem is vágyakozik másra. Mégis elkapja őt is a kérlelhetetlen sors. Az asiagoi fensíkon a gránát összeroncsolja egyik karját. De a családjához haza induló „csonka hős” azt sem tudja, miért hullott hát a vére ... Így látta a háború olasz nemzedékét a költő és regényíró.

*

Benedetto Croce legújabb műve: *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*. Croce hű maradt a háború előtti kor liberalizmusához, melynek légkörében nevelkedett, és a fascizmus politikai módszerei ellen többször fölemelte tiltakozó szavát. De tudományos egyénisége kizárja, hogy ítéleteit pártállásának hatása alatt formálja meg.

Új művének első fejezetében azt a lelki hangulatot igyekszik velünk megéreztetni, amely az olasz ifjúságra 1870 után borult. Az apák az előző húsz év epikusian mozgalmas harcaiban megteremtették a nemzet egységét. A fiatalok számára már csak az maradt, hogy békésen szemléljék, hogyan ültetik át a Crispi-k prózába az epopeát. Nem csoda, ha erősen érezték a költemény és próza közt a különbséget. Nem csoda, ha nem látták, hogy az új kormányok hány ezer kilométer új vasutat és országutat építettek s mennyit fáradtak az új ország egységes adminisztrációjának megalapításában, pénzügyeinek rendbehozatalával és külpolitikai tekintélyének megtartásával. Nem szüntek meg sóvárogni a hős után, ki varázsszóval nagygyá és gazdaggá tegye hazájuk megtárgult határai között az életet. Valami nagy eszménynek a szükségés érezték, mely a földrajzi egységet lelki közösséggel hassa át.

De ilyen nagy nemzeti eszményt – vallja be Croce – az 1870 utáni olasz liberalizmus nem tudott magából kitermelni. Helyét szabadon elfoglalhatta tehát a szocializmus ideológiája, mely a politikai és tudományos

életben egyaránt vezető szerephez jutott. A hetvenes évek hőskort visszasíró Julien Sorel-hangulatából még csak kicsiholódhatott egy igazi nagy költő: Carducci; de utódjai, egy szocialista tanítónő – Ada Negri – és a szocializmus életnézetének aprópénzre-váltója: az érzelmek gyönyörködtetően színes játékaiba merülő D'Annunzio.

Ebből a talajból nőtt ki a háború olasz generációja: az intellectual Rubé-k és a maguk vegetatív éltét élő Cola-k, kik saját érdekeik szűk kis körébe zárva, nem látnak túl falujok tornyán. A lélek mélyén érzett nemzeti együvértartozás magasztos céljai előttük ismeretlenek.

*

Croce vizsgálódásaival 1915-nél áll meg, úgy gondolkodva, hogy az ezután következő kor még túl közel áll hozzánk, hogysem politikai szenvedélyektől ment megítélésben részesülhetne. Pietro Orsi merészebb. *L'Italia Moderna* c. művének új kiadása 1750–1928-ig tárgyalja Olaszország történetét. De Croce-nek kell igazat adnunk. Míg Orsi könyvének első része kitűnő összefoglalás, mit bevezetésül nagyon ajánlhatunk mindenkinek, aki a modern olasz történet iránt érdeklődik, az utolsó fejezet – minden becsületos tárgyilagosságra-törekvése mellett is – inkább csak érdekes kísérlet marad.

*

Két tekintélyes kötet, amely rokon témájuk folytán együvé tartozik: Francesco Ercole Dante, Felice Battagli a pedig a Danteval egykorú Marsiglio da Padova politikai gondolatát vizsgálja (*Il pensiero politico di Dante; M. da Padova e la filosofia politica del medio evo*). A modern állameszme csírát keresik és lelik fel mindketten a középkor hagyományos gondolkodásmódjának burkában. Rendkívül lelkiismeretesen analízáló módszerük mellett, mindkét könyv más meglepetéssel is szolgál olvasójának. Ercole azt fejtegeti, hogy Dante az imperium átfogó gondolatán belül Olaszország nemzeti egységének ügyét is már szívében viselte. Azzal pedig, hogy a császár és római király méltóságát egy személyben kívánja egyesíteni, Róma hatalmát a császárság világirodalmára kívánja sugározni. Dante politikai gondolatának e merőben új felfogása, melynek vannak tényleg támpontjai a *sommo poeta* műveiben, mindenesetre nagyon jellemző a legújabb olasz tudományos kutatások irányára.

*

Az „Istituto Nazionale fascista di Cultura“ kiadványainak megjelent az első kötete. Giovanni Gentile nek, a kiváló filozófusnak és volt közoktatásügyi miniszternek beszédeit, cikkeit tartalmazza (*Fascismo e cultura*). Különösen érdekes két beszéd benne, melyeket Gentile 1925-ban tartott a szenátusban, mint a nemzeti tudományos akadémia felállítását célzó törvénytervezet előadója. De van-e arra szükség – merült föl az ellenvetés – hogy ily felsőbb akadémia által igyekezzünk a tudományos munka és kutatás egységét biztosítani? Az ősi Crusca-, Cimento-, Lincei-akadémiák erejét nem fogja ez elsenyveszteni?

E törvénytervezet ép oly jellemző a fascis musnak minden területen szervező, összefogó munkájára, amilyen élénk fényt vet az ellenállás, amibe ütközött, az olasz tradíciónak idegenkedésére a tudományos munka ily – számára eddig ismeretlen – egységbe szervezése ellen.

*

Vincenzo Gioberti: *Epistolario*. Ezt a levelezést például nálunk egy országos intézmény – az Akadémia vagy, a Történeti Társulat – lenne hivatva kiadni. Olaszországban másként van. Ott ilyenkor – ez esetben Giovanni Gentile elnöksége alatt – egy bizottság alakul s a készülő kiadást külön királyi rendelet „nemzeti kiadás“-nak hirdeti ki. A költségeket bankok, városok, törvényhatóságok segítenek előteremteni. Az előttem fekvő Gioberti-kiadás fedezésére eddig például 72.000 lira gyűlt össze. – Ez nálunk lenne elképzelhetetlen, nem is szólva arról, hogy az új Cavour-kiadás kiadásait a bolognai Zanichelli-nyomda maga meri vállalni.

Gioberti filozófus és nagy demokrata politikus volt. Az olasz bölcséleti idealizmusnak és a nemzeti egység gondolatának úttörője. Fanatikusan hitt az olasz kultúra európai vezetőszerében, nem csak a multa, de a jövőre vonatkoztatva is. A nemzeti egység megvalósulásának előfeltétele szerinte éppen az eszményekért lelkesedni tudó műveltség meggyökerezése népében.

A Gioberti-levelezés eddig megjelent négy kötete 1825–43-ig terjed. Ez időköz nagy részét Gioberti – miután eszméi miatt Torinot el kellett hagynia – Párisban és Brüsszelben töltötte. Mazzinival csak a végcélban egyezett meg, a hazájuk felszabadítását célzó módszerekre vonatkozólag azonban éles ellentétben álltak. Levelezésének későbbi kötetei elé mi magyarok is érdeklődéssel tekinthetünk. Hiszen Gioberti volt az, aki piemoni miniszterelnök-korában 1848 végén Alessandro Monti alezredest a szárd kormány hivatalos megbízottjaként Magyarországra küldte. Gioberti levelezésének teljes, nemzeti kiadása talán e küldetés háttérére is új világosságot vet majd.

*

A szegények trónusa, melyről a fiatal Marino Moretti mesél (*Il trono dei poveri*), San Marino köztársaság székesegyházában áll. A hat hónaponként váltakozó két-két prior, egy polgár és egy paraszt, aki a kis köztársaság ügyeit vezeti, beiktatásakor ezen a széles trónszéken foglal helyet. Moretti szerető

visszaemlékezéssel rajzolja a kis olasz köztársaság életét, hol a város két védszentjéről minden második embert Marinonak vagy Agatanak hívnak. A Titano csúcsa körül alig harminc kilométernyi kerületben ez a nem is 20.000 ember egészen külön patriarchalis életet él. A családfőket harangszóval hívják a priorok megválasztására. Fele része volt már Eccellenza, fele része várja, hogy a gyermek keze nevét kihúzza az urnából és készen tartja otthon a hatalom jelvényét: a cilindert. S. Marino köztársaságnak messze visszanyúló történeti hagyományai és hegyek közé zárt életének idillikus egyszerűsége igazán hivatott költőre talált ezekben a meleg humorban fürdő képekben és leírásokban. Szinte sajnáljuk, hogy a regény hőstét, Marino Foglianit vágyai Rómába csalogatják, sőt annak ellenére, hogy neutrális hatalom alattvalója, a háborúban önkéntes betegápolóként való részvételre csábítják. Az ő olasz szíve is megszólalt. Sok lelki megpróbáltatás után kerül vissza szülő-köztársaságába s most már elveszi menyasszonyát – természetesen Agatanak hívják – kit néhány évvel ezelőtt hűtlenül elhagyott, mert kissé együgyűnek ítélte magához. Életének háborús vargabetűje sem volt haszontalan, mert mikor nemsokára fejére kerül a priori cylinder, hazája számára üdvös reformok forrnak alatta.

*

Carlo Delcroixnak *Un uomo e un Popolo* című munkája a Mussolini-életrajzok számát gyarapítja. Könyve mégis két körülmény folytán különös érdeklődésre tarthat számot. Az első körülmény az, hogy Delcroix előadásában az olasz nép története szélesebben van megrajzolva, mint a Mussolini-életrajzokban általában, s ebből a háttérből jobban emelkedik ki a Dux alakja. A másik körülmény az, hogy Delcroix könyve: a háborúban megvakult katona – jelenleg képviselő – hitvallása. Meghatóan kezdi: „Nem láttam soha a Ducet“, s hangjából festi meg arcképét. A jóslat pedig, amellyel a könyv végződik, pregnáns kifejezését adja a mai Olaszország hatalmas nemzeti öntudatának.

„Nem a jövőmondás tehetsége – bár az isteni vakság mindig olvasott a sors könyvében – de a költő szól belőlem, mikor a jövődőt festem – mondja Delcroix. – Egy új kor hajnalhasadását éljük, mely Rómától kapja majd a nevét. Nem fogunk elég soká élni, hogy megérjük a delet, de idejében születünk arra, hogy azt harcok között felszenteljük, s Istennek hálát kell adnunk érte. Mi olyan roham-nemzedék vagyunk, mely elesik a gáton, de maga mögött érzi jönni azokat, akik előre fognak törni ... Mi vagyunk a kiválasztott nép, mely legtöbbet uralkodott és legtöbbet szolgált, mely a legboldogtalanabb volt nagyságában s a legnagyobb boldogtalanságában. Mi az a nép vagyunk, mely lángelméjével meglátta Istent, megállította a napot, gyarapította a földet, felfedezte a szépséget, meglelte a dalt ... Hosszú száműzetés után újból megragadjuk a történet kormányát abban a szent pillanatban, mikor az emberiség már-már elvesztette az egység és összhang érzéseit, melyeket Rómától kapott“.

Ily hite nemzete jövőjében csak egy Dantenak volt a renaissance alig derengő hajnalpirkadásában, Machiavellinak a cinquecento erőtlő buján duzzadó korában, vagy egy Giobertinak, egy Mazzininak a Risorgimento reggeledésén!

*

Hat évvel ezelőtt a legújabb olasz irodalom ismertetése Pirandello-ról, Alfredo Panzini-ről, Giovanni Papini-ről szólhatott. Ma azonban a filozófiai relativizmus, a fölényes „humorizmus“, a mindent megkísérlő dilettantizmus, mit az ő művészetük képviselt, nem fedt többé az olasz érzésmódot és lelki hangulatot. A legújabb olasz irodalom és tudomány nemzeti hit lelkek mélyére ható megújulásából szívja erejét; s ez máris oly hatalmasnak érzi magát, hogy Róma nagy hagyományainak önérzetével megsuhogtatja régen világhódító szárnyait.

(Pécs)

Kastner Jenő